12

Turizem iskanja korenin

Miha Koderman

UP Fakulteta za humanistične študije

miha.koderman@fhs.upr.si

Uvod

Pojem *turizem iskanja korenin* izhaja iz angleškega izraza *roots tourism*. Slednji se je v tuji, predvsem angleški, ameriški in nemški, znanstveni literaturi uveljavil za samostojno poimenovanje sklopa turističnih aktivnosti, ki so povezane z obiskovanjem nekdanje domovine s strani izseljencev in njihovih potomcev. Zaradi specifičnih lastnosti, med katerimi gre izpostaviti zlasti emocionalni (motivi za obiske temeljijo na družinski in etnični oz. narodnosti dediščini), pogostnostni (obiski niso omejeni le na enkratni obisk, pač pa se potreba po njih vzpostavlja vedno znova) in dolžinski (trajanje obiska je zaradi relativno velike prostorske oddaljenosti in drugih dejavnikov daljše) vidik, se ta zvrst turizma vedno bolj uveljavlja znotraj sicer širokega spektra turističnih dejavnosti. Kot ugotavljata Garraway (2006) in Timothy (2008, str. 127), ima ta specifični »nišni turistični proizvod« pomembno vlogo zlasti v državah, ki so v preteklosti s svojega ozemlja beležile obsežne izseljenske tokove, pri čemer med drugimi izpostavljata Irsko, Škotsko, Poljsko, Nemčijo, Madžarsko in Italijo. Zaradi izselitve posameznika (ali njegovih staršev, starih staršev oz. prednikov) v novo okolje posameznik do izvirne države po-

Lesjak, M., Sikošek, M., in Kerma, S. (ur.). (2020). *Tematski turizem: teoretični in aplikativni primeri oblik turizma v svetu in Sloveniji*.

<https://doi.org/10.26493/978-961-293-042-4.259-277>

gosto goji pozitivno naravnost in občutek pripadnosti, kar lahko predstavlja dodaten motiv za potovanje v nekdanjo domovino.

Preučevanje povratnih turističnih tokov izseljencev v izvorno državo je bilo po mnenju nekaterih avtorjev (Coles in Timothy, 2004, str. 2–3; Timothy in Guelke, 2008, str. 3) v znanstveni literaturi do nedavnega zapostavljeno. Takšno turistično mobilnost izseljencev lahko pojmuje kot družbeno-kulturno vez (angl. *socio-cultural glue*) in jih izpostavimo kot enega najaktivnejših mehanizmov, ki povezuje izvorno deželo z »njenimi« emigranti. Z obiski izvorne dežele se ljudje počutijo povezani ne glede na (geo-)politične meje in velike razdalje, zaradi česar bi lahko to turistično mobilnost označili kot pospeševalca družbenih interakcij in jo celo razumeli kot proces, preko katerega poteka »(de)teritorizacija« kulture (Zelinsky, 2001, str. 210).

Pri obravnavi *turizma iskanja korenin* se hitro lahko soočimo s sorodnimi pojmi, s katerimi označujemo bolj ali manj podobne turistične zvrsti. Med njimi lahko med drugim izpostavimo VFR-turizem (angl. *VFR tourism – visiting friends and relatives tourism*), etnični turizem (angl. *ethnic tourism*), genealoški turizem (angl. *genealogical tourism*), izseljenski turizem (angl. *emigrant tourism*) in turizem nostalgije (angl. *nostalgia tourism*). Pričujoči prispevek skuša predstaviti temeljne značilnosti koncepta *turizma iskanja korenin* ter hkrati podati kronološki pregled razvoja turistične ponudbe, ki se je v sklopu te zvrsti turizma oblikovala za izseljence v slovenskem prostoru.

Opredelitev koncepta turizma iskanja korenin

Prve raziskave o obiskih izvorne dežele izseljencev lahko zasledimo v povezavi z afriškoameriško skupnostjo v Združenih državah Amerike, ki je nastala tekom prisilnih migracij, potekajočih od 16. stoletja dalje. Višja življenjska raven in povečano zanimanje za lastno preteklost sta pri Afroameričanih in drugih etničnih skupinah, živčih v Severni Ameriki, tekom druge polovice 20. stoletja postopoma vodila k povečanju zanimanja za potovanja v izvorne države njihovih prednikov z namenom iskanja svojih korenin (Timothy in Teye, 2004, str. 114). V tem obdobju so se v mestih, kjer živi večja koncentracija Afroameričanov, pojavile t.i. »potovalne agencije za temnopolte«, ki so se specializirale za potovalne aranžmaje, v katerih Afroameričanom ponujajo obisk »matere Afrike« in simbolno »vrnitev domov« (Koderman, 2015, str. 26).

Ob porastu omenjenih potovanj, ki je opazen vse od osemdesetih let 20. stoletja dalje, je potrebno izpostaviti leposlovno literarno delo, ki je sprožilo množično zanimanje za preučevanje osebne dediščine in obiskovanje izvorne dežele prednikov ter spoznavanje s predniki povezane zgodovine, ki je bilo še zlasti prisotno pri afro-ameriški populaciji. To literarno delo z naslovom *Korenine: saga o ameriški rodovini* je leta 1976 izdal temnopolti ameriški pisatelj Alex Haley. V njem spoznamo življenjsko zgodbo protagonista, Afričana z imenom Kunta Kinte, ki ga v 18. stoletju z območja današnje Gambije odpeljejo v suženjstvo v ZDA, in njegovih potomcev, med katerimi se kot potomec sedme generacije pojavi tudi avtor knjige, ki se z namenom iskanja svojih prednikov odpravi v Afriko (Haley, 1978). Romanu je sledila tudi popularna televizijska serija z naslovom *Roots*, ki je imela prav tako precejšnjo vlogo pri popularizaciji zanimanja za posameznikovo družinsko zgodovino, v veliki meri pa je vplivala tudi na povečanje preučevanja priseljenskih skupnosti v ZDA. Omenjenemu delu številni raziskovalci turizma iz različnih strok (med njimi Badone in Roseman (2004, str. 7), Basu (2004, str. 150–151), Schramm (2004, str. 149), Clarke (2006, str. 80), Pinho (2008, str. 74–75), Timothy in Teye (2004, str. 111) ter Timothy in Guelke (2008, str. 1)) pripisujejo ključno vlogo pri vzpostavitvi zanimanja za afriško zgodovino in raziskovanje posameznikove dediščine ter posledično tudi aktivnosti, povezanih s potovanjem v izvorno državo prednikov.

Na podlagi analizirane literature bi tovrstno turistično mobilnost lahko umestili na širši področji kulturnega in dediščinskega turizma, pri čemer pri prvem izhajamo iz dejstva (Jafari, 2003, str. 125–126), da je bila želja po potovanju in istočasnem spoznavanju ljudstev in kultur od nekdaj eden glavnih motivov za turistično udejstvovanje posameznika, hkrati pa enakovreden motiv predstavlja tudi spoznavanje samega sebe. Dediščina v najširšem pomenu predstavlja nasledstvo oz. zapuščino (angl. *inheritance*), ki je bila predana recentni generaciji ljudi, tako v obliki kulturnih navad kakor tudi v obliki fizičnih predmetov (Timothy in Boyd, 2003, str. 2). Z vidika turizma sta kulturna in naravna dediščina eden ključnih elementov in motivatorjev, ki vsakoletno privabljajo na milijone turistov k različnim destinacijam po svetu. Kot navaja Jafari (2003, str. 276), je z globalnega vidika na dediščini in dediščinskem turizmu temelječa storitvena industrija postala eno najpomembnejših področij znotraj turističnega sektorja. Kot primere za to navaja države Veliko Britanijo, Francijo

in Italijo, kjer je dediščina postala glavni fokus celotne turistične industrije.

Nadalje bi lahko izpostavljeno obliko turizma ožje omejili tudi kot eno od podzvrsti turizma, katerega glavni motiv temelji na obiskovanju prijateljev in sorodnikov (angl. *VFR tourism*). Težišče te zvrsti turizma je po mnenju Jafarija (2003, str. 621–622) povezano z zgodovinskimi vezmi med regijami in še zlasti z migracijskimi gibanji. Avtor opredeli tudi splošno uveljavljene značilnosti obiskovanja prijateljev in sorodnikov, kot so:

- v večji meri vključuje starejšo populacijo;
- obiski imajo večinoma daljšo povprečno dobo trajanja;
- obiskovalci v manjši meri uporabljajo komercialno namestitev in potrošijo manj;
- turisti s tovrstnimi motivi so relativno neobčutljivi za različne promocijske aktivnosti, namenjene »običajno« motiviranim turistom.

Turizem obiskovanja prijateljev in sorodnikov ima po njegovem mnenju pomembne multiplikativne učinke, ki se odražajo v obiskovanju turističnih privlačnosti v izvirnem okolju posameznega turista, povečani potrošnji v trgovinah za splošno oskrbo, prodajalnah daril, restavracijah in prireditvah oz. dogodkih.

Aktivnosti, povezane s potovanjem v izvirno državo prednikov, bi deloma lahko uvrstili tudi v okvir etničnega turizma, ki po opredelitvi Svetovne turistične organizacije (World Tourism Organization, 2001, str. 310) izhaja iz privlačnosti »eksotičnih« kultur oz. iz načina življenja skupine ljudi, njihovih običajev, stila oblačenja, religije, arhitekture, glasbe, pri čemer je atrakcija njihovo vsakodnevno življenje, ki ga turisti opazujejo in spoznavajo. Ob tem je potrebno dodati, da nekateri raziskovalci (npr. King, 1994) s tem pojmom označujejo dve vrsti aktivnosti:

- potovanja z namenom spoznavanja »eksotičnih« ljudstev oz. kultur ter
- potovanja, motivirana z namenom ponovnega snidenja z etnično dediščino.

Kot ugotavlja King (1994, str. 174), lahko kot osrednji motiv za drugi tip aktivnosti izpostavimo posameznikovo željo po odkrivanju družinske zgodovine, ki pa ne vključuje vedno tudi obiska pri bolj ali

manj poznanih sorodnikih. Pri takšnem turistu motivacija za obisk izbrane države izvira iz njegove pripadnosti oz. identifikacije z delom njegove preteklosti. Tovrstni občutki »izgubljenih korenin« imajo močan motiv za potovanje in učinkujejo ne samo na prvo, temveč na vse generacije izseljencev. Ta motiv je še posebno močan v državah Severne Amerike, Avstralije in Azije, ki so poznane po priseljevanju, pomembno vlogo pa ima tudi na drugih svetovnih lokacijah, med drugim v Afriki, ki privablja Afroameričane, ki iščejo svoje korenine.

V zadnjih dveh desetletjih se med anglosaksonskimi raziskovalci različnih strok za področje, ki zajema preučevanje (turistične) mobilnosti nekdanjih izseljencev oz. njihovih potomcev v izvorno državo, v znanstveni literaturi vse pogosteje uporabljajo termin *roots tourism*. Ta termin se je uveljavil za samostojno poimenovanje turističnega segmenta, katerega specifičnost se izraža v aktivnostih, povezanih z iskanjem posameznikovih »korenin«, ki izhaja iz genealoškega raziskovanja in lahko vključuje tudi obiskovanje sorodnikov. Poglavitni vzrok za tovrstno turistično mobilnost posameznika je v njegovi časovno bolj ali manj oddaljeni in trajni izselitvi oz. migraciji iz prvotnega bivalnega okolja v novo ali v izselitvi njegovih prednikov. Zaradi izselitve posameznika (ali njegovih staršev, starih staršev oz. prednikov) v novo okolje oseba do izvorne države pogosto goji pozitivno naravnost in občutek pripadnosti, kar lahko predstavlja tudi dodaten, emocionalno osnovan motiv za potovanje ali obiskovanje sorodnikov v tej državi (Koderman, 2015).

Ob pregledu literature s področja povratne mobilnosti izseljencev in njihovih potomcev v nekdanjo domovino zanj nismo našli enovite terminološke definicije (Koderman, 2015). Terminoloških pojasnil ne podaja niti *Thesaurus on Tourism and Leisure Activities* Svetovne turistične organizacije (World Tourism Organization, 2001), ki predstavlja eno vodilnih in merodajnih institucij pri turistični semantiki in standardizaciji terminologije na mednarodni ravni. Skladno s tem lahko zaključimo, da omenjeni segment (navkljub porastu v nekaterih državah) do sedaj ni bil deležen podrobnejše pozornosti raziskovalcev in ostaja ekonomsko gledano relativno nepomemben znotraj rastočega in razvejanega turističnega sektorja.

Kljub odsotnosti semantičnih pojasnil in prepletenosti z drugim izrazi pa lahko terminološko definicijo pojma vsaj okvirno opredelimo na podlagi analize literature, v kateri je obravnavan predmet, ki

ga pojem označuje. Tako lahko ugotovimo, da se pojem turizem iskanja korenin nanaša na turistično mobilnost oseb (natančneje izseljencev oz. nekdanjih izseljencev in/ali njihovih potomcev), ki s turističnimi, sorodstvenimi, z genealoškimi ali drugimi motivi potujejo v svojo izvirno državo (ali izvirno državo svojih staršev oz. prednikov). Pri tem segmentu turistov kot eden glavnih motivov za potovanje močno izstopa družinska in/ali narodnostna oz. etnična dediščina. Posledično ima tovrsten turist do izbrane regije/države oblikovano pozitivno naravnano čustveno vez, ki se pogosto manifestira v (samo)identifikaciji z regijo/državo in/ali v njegovem večkratnem potovanju v to regijo/državo. Posameznika lahko za tovrstno udejstvovanje (še zlasti) motivira družinska dediščina, ki jo oseba ohranja preko stikov z bolj ali manj poznanimi sorodniki, ki živijo v tej državi. (Koderman, 2015, str. 22)

Ob poslovenjenju pojma *roots tourism* smo torej oblikovali izraz »turizem iskanja korenin« (Koderman in Mihelič Pulsipher, 2012; Koderman, 2012; 2015). Pri tem smo v pojem poleg neposrednega prevoda angleških besed vključili tudi glagolnik »iskanja«, s čimer smo želeli kar najdosledneje zaobjeti vse zgoraj omenjene značilnosti pojava in se poskušali čim bolj približati izvirnemu pomenu.

Evolucija turistične ponudbe za izseljence in njihove potomce v slovenskem prostoru

V kolikor za predstavljeni koncept turizma iskanja korenin velja, da se je znotraj turističnega sektorja uveljavil v zadnjih nekaj desetletjih, pa obiski izseljencev in njihovih potomcev v izvirno domovino (v bolj ali manj intenzivni obliki) potekajo že od nekdanj. Tekom 20. stoletja so postopoma prerasli v obliko turističnega obiskovanja, kakršno poznamo dandanes.

Obiski izseljencev v medvojnem obdobju

Območje slovenskega etničnega prostora je bilo vse od druge polovice 18. stoletja izpostavljeno več selitvenim tokovom, ki so dodobra zaznamovali tedanjo družbo. Na pomembnost povratnih obiskov izseljencev so na omenjenem območju začele prve opozarjati izseljenske organizacije, ki so od začetka 20. stoletja delovale v avstro-ogrski monarhiji. O tem, da so bila potovanja slovenskih izseljencev že v tistem obdobju zanimiva tudi z ekonomskega vidika, pričajo številni potovalni uradi in agencije, ustanovljene v sredini dvajsetih let 20.

stoletja v Združenih državah Amerike (Kavrečič in Koderman, 2014, str. 78).

Slovenci, ki so se do prve svetovne vojne izseljevali predvsem v države zahodne Evrope in v ZDA, so si z ustanavljanjem slovenskih organizacij in društev, župnij ter šol, izdajanjem časnikov in literarnih del v slovenskem jeziku v novem okolju prizadevali ohraniti svojo etnično pripadnost. V prvih letih po naselitvi v tujini je bilo le malo tistih, ki so si lahko privoščili potovanje v domači kraj, še zlasti, če se je posameznik naselil izven evropske celine. Tako so bili obiski sprva izrazito individualnega značaja in so si jih lahko privoščili le premožnejši, saj so bili stroški (še zlasti prekooceanskega) potovanja v domovino precej visoki. Prvim številčnejšim organiziranim izletom izseljencev smo tako priča šele v 20-ih letih prejšnjega stoletja (Friš, 1996, str. 175).

Obiski stare domovine so potekali tako na individualnem kot tudi na skupinskem nivoju. Obiskovalcem slovenskega rodu, ki so v okviru organiziranega potovanja v domovini obiskovali tudi turistične kraje, je zaradi množičnosti in pozornosti, ki so je bili pogosto deležni v časopisnih medijih, lažje slediti. Individualna potovanja so namreč predvidevala lastno organizacijo potovanja v staro domovino ter obisk sorodnikov, kar načeloma ni vključevalo turističnih izletov. Turističnemu obisku izseljencev lahko iz različnega (zgodovinskega) gradiva sledimo zlasti od 30-ih let 20. stoletja dalje, pred tem so v večini prevladovali le individualni obiski s strani slovenskih misijonarjev in drugih vidnejših posameznikov, ki pa jih ne moremo obravnavati kot obliko turističnih potovanj. O organiziranih množičnejših obiskih je poročalo tudi slovensko časopisje, med drugim sta v tridesetih letih o obiskih izseljencev podrobno poročala tudi časopisa *Izseljeniški vestnik* (Friš, 1996, str. 170) in *Slovenec* (Kavrečič in Koderman, 2014, str. 81).

Med organiziranimi skupinami, ki so potovale na obisk v staro domovino v obdobju pred drugo svetovno vojno, so prevladovale predvsem katoliško usmerjene skupine, pri organizaciji obiskov stare domovine pa so imele pomembno vlogo najrazličnejše slovenske organizacije, v ZDA pa tudi potovalne agencije (Friš, 1996, str. 176). Pomen obiska izseljencev so se zavedale tudi tedanje državne oblasti, kar je razvidno iz odnosa in propagande obiska, ki ga je v 30-ih letih prejšnjega stoletja oznanjal krščanski *Izseljeniški vestnik*. Ta opozarja na odnos in pomembnost toplega sprejema izseljencev, saj se bodo le-ti

»po nekoliko tednih vrnili nazaj v svojo novo domovino. Ni pa vseeno, s kakšnimi vtisi se bodo vračali. Ti izseljenci bodo v tujini ali naši najboljši zavezniki in pomočniki, ali naši najnevarnejši sovražniki« (»Pozdravljeni!«, 1930, str. 2). Prvi uspešno izpeljani množičnejši obisk slovenskih izseljencev je bil po do sedaj dostopnih podatkih izveden 28. maja leta 1922, ko je v nekdanjo domovino pripotovala skupina izseljencev iz Vestfalije v Nemčiji. Finančno je izlet podprla nemška vlada, ki je zagotovila cenejše vozne karte za vlak (Friš, 1996, str. 169; Drnovšek, 2012, str. 94). Po prihodu in prenočitvi na vlak v Ljubljani so potovanje nadaljevali do romarske točke v takratni Rajhenburg, današnje Brestanico, kamor jih je pospremil ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič. Po romanju so izletniki odšli na svoje domove, 6. junija so se z vlakom vrnili v Nemčijo (Friš, 1996, str. 169).

Podoben izlet iz Vestfalije je bil v organizaciji Zveze slovenskih katoliških društev v Nemčiji izveden tudi v letu 1927, ko so izseljencem v Ljubljani priredili sprejem, obisk pa je vključeval ogled Bleda, Brezij, Celja in Maribora. Tokratni sprejem gostov je bil veliko bolje organiziran, časopisje pa je izčrpno poročalo predvsem o slavnostnem sprejemu v Mariboru (Friš, 1996, str. 169). Ob vrnitvi v Nemčijo se je v časniku *Slovenec* Zveza slovenskih katoliških društev v Nemčiji zahvalila za topel in slavnostni sprejem, ki so ga bili deležni v stari domovini, saj so jih pozdravili ugledni predstavniki politične in cerkvene elite (»Zahvala vestfalskih Slovencev«, 1927, str. 3). V letu 1929 je Slovenijo v organizaciji izseljenskega kaplana Antona Hefnerja obiskalo 85 izseljencev iz Lorene v Franciji, ki so jim po naročilu tedanjega ministra za promet Antona Korošca omogočili brezplačno vožnjo po Sloveniji, dva tedna pa so preživeli pri svojih sorodnikih (Friš, 1996, str. 170). Tudi oni oz. organizator Anton Hefner se je po vrnitvi v Francijo javno zahvalil za sprejem v Sloveniji. V zahvali je omenjeno, da bi prišlo na obisk še več izseljencev, a se izlet predhodno že dvakrat ni izvedel in je bil zaradi tega izkazan manjši interes, kot bi lahko bil sicer. Jugoslovansko poslaništvo v Parizu je potnikom uredilo skupni potni list, vizume in drugo dokumentacijo, kar je precej olajšalo potovanje v Jugoslavijo. Pozitiven vtis na potnike naj bi s primernejšim odnosom naredili tudi cariniki na Jesenicah (»Naši delavci iz Francije v domovini«, 1929, str. 7).

Obiski slovenskih izseljencev iz Nemčije, Nizozemske, Francije in Belgije so se v prihodnjih letih še nadaljevali, o čemer je vestno poročalo časopisje. Pomemben pokazatelj ohranjanja stikov z nekdanjo

domovino predstavlja tudi obisk otrok, potomcev izseljencev. *Slovenec* poroča o skupini 257-ih otrok iz Vestfalije in Porenja, ki so v avgustu leta 1928 z vlakom brezplačno pripotovali na obisk v Slovenijo in obiskali domače kraje svojih staršev. Ob sprejemu na Jesenicah jih je pričakala množica ljudi ob igranju godbe katoliškega delavskega društva (»Slovenski otroci iz Vestfalije in Porenja v Sloveniji«, 1928, str. 4). Mesec dni kasneje je v kratki novici *Slovenec* pisal o obisku slovenskih otrok izseljencev, ki so bili nastanjeni v Mariboru. Obiskali so priljubljeno turistično točko – termalno zdravilišče v Rogški Slatini, kjer so otroci v propagandne namene kot darilo dobili steklenico mineralne vode (»Otroci naših vestfalskih rojakov«, 1928, str. 4).

Tovrstni obiski so se nadaljevali tudi v tridesetih letih 20. stoletja. Ponudba izletov je najpogosteje vključevala obisk romarskih in turističnih krajev Kraljevine Jugoslavije. Za potovanje so bile na razpolago tudi cenejše vozovnice – tako so, denimo, leta 1932 Jugoslovani iz Belgije in Nizozemske v domovino pripotovali po polovični ceni vozovnice z direktnim vlakom iz Nizozemske (»Združene države severne Amerike, Slovenski turistovski klub«, 1932, str. 6). *Izseljeniški vestnik* je objavljal tudi vozne rede, itinerarij potovanja, navajal informacije o dokumentih, cenah prevozov itd. V večini so bili izseljenci deležni sprejema pri lokalnih in političnih oblasteh, obisk pa je obsegal tudi eno- ali večtedensko bivanje pri sorodnikih.

Obiski iz ZDA naj bi se, kot navaja Friš (1996, str. 168), v manjši meri začeli ob koncu 19. stoletja, ta oblika turizma pa se je še zlasti razširila z izboljšanjem prometnih razmer v začetku 20. stoletja. V Evropi so si slovenski izseljenci poleg domovine pogosto ogledali tudi kulturne znamenitosti velikih mest Londona, Pariza, Dunaja, katoličani pa so potovanje običajno dopolnili z obiskom Rima. Organiziranje potovanj v Evropo in na območje slovenskega etničnega prostora je bilo očitno donosen posel, saj je v obdobju od konca 19. pa do tridesetih let 20. stoletja v ZDA delovalo več potovalnih agencij, takrat poznanih kot »parabrodsko zastopstva«. V tem obdobju (leta 1930) so bili zabeleženi tudi prvi organizirani izleti iz ZDA, ki so po večini zajemali šestdnevno potovanje z ladjo, ogled večjih evropskih mest in daljši postanek (do šest tednov) na območju današnje Slovenije. Organizirali sta jih dve največji podporni organizaciji: Slovenska narodna podporna jednota in Kranjska slovenska katoliška jednota. Obiski skupin iz ZDA so se po letu 1938 zaradi nestabilnih političnih raz-

mer v Evropi prekinili vse do začetka petdesetih let 20. stoletja (Friš, 1996, str. 168–175).

Turistična ponudba za izseljence v obdobju Jugoslavije

Po drugi svetovni vojni se je turizem v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji kmalu pričel uveljavljati kot vse pomembnejša gospodarstvskega panoga. Država, ki je svoje gospodarstvo upravljala po centralnoplanskem sistemu, je v petdesetih in zlasti v začetku šestdesetih let 20. stoletja spoznala pomembnost in ugodne finančne učinke turističnih dejavnosti. S tujimi obiskovalci je v državo prihajal neposredni dotok deviz, ki je pomembno prispeval k izravnavi državne plačilne bilance. Prihodi tujih turistov so bili zaradi svojih značilnosti imenovani tudi »neblagovni izvoz« in so višek dosegli v letu 1988, ko je Jugoslavijo obiskalo preko devet milijonov tujih turistov (Koderman, 2015, str. 110).

Pri razvoju povojnega jugoslovanskega turizma so imeli pomembno vlogo tudi izseljenci in zdomci, ki so vse od petdesetih let 20. stoletja tako individualno kot skupinsko ponovno pričeli obiskovati nekdanjo domovino. Za skupinske obiske izseljencev v Sloveniji je v veliki meri informacijsko in koordinacijsko »skrbela« v začetku leta 1951 ustanovljena Slovenska izseljenska matica, ki je bila med letoma 1951 in 1991 ključna organizacija, ki se je na območju Slovenije ukvarjala z izseljensko problematiko. Med njenimi temeljnimi nalogami je bila vzpostavitev stikov med tedanjo Ljudsko Republiko Slovenijo in izseljenci, zdomci in njihovimi potomci po svetu, zlasti z namenom pospeševanja in razvijanja kulturnega, umetniškega, gospodarskega in znanstvenega sodelovanja ter ohranjanja slovenskega kulturnega izročila. Hkrati je potrebno omeniti dejstvo, da je bila Slovenska izseljenska matica ustanovljena s podporo takratnega političnega sistema, ki je do leta 1991 zagotavljal njeno delovanje in financiranje. To je pomembno zaznamovalo odnose med matico in slovenskimi izseljenci po svetu, saj so jo nekateri izseljenci in organizacije po svetu označevali kot »produkt tedanjega enostranskega režima« (Rogelj, 2001, str. 50), zaradi česar je bila občasno razlog delitev in sporov. Kljub navedenemu pa ne gre spregledati dolgoletne vloge Slovenske izseljenske matice pri razvijanju in navezovanju stikov s slovenskimi izseljenci po svetu. K njim so zlasti pripomogla vsakoletna gostovanja slovenskih kulturnih skupin med izseljenci pa tudi organiziranje umetniških razstav, likovnih kolonij in poletnih šol v Slove-

niji ter izdajanje periodičnih publikacij in tudi vsakoletna prireditev Izseljenski piknik, leta 1987 preimenovana v Srečanje v moji deželi, ki je prav tako potekala v organizaciji matice (Koderman, 2015, str. 110).

V obdobju petdesetih in deloma tudi šestdesetih let 20. stoletja so med obiski izseljencev prevladovali tisti, ki so prihajali iz evropskih držav in ZDA. Pri tem je večina obiskov potekala na individualni ravni; skupinski obiski so bili redkejši in v veliki meri omejeni na obiske slovenskih izseljencev iz ZDA. Tehnično izvedbo in organizacijo skupinskih izletov izseljencev po Sloveniji in Jugoslaviji je več desetletij izvajalo turistično podjetje Putnik Slovenija, ki ga je v juliju leta 1951 ustanovila vlada takratne Ljudske Republike Slovenije. Putnik (leta 1959 se je podjetje preimenovalo v Kompas) je imel ob ustanovitvi 10 poslovalnic, 8 turističnih avtobusov in je zaposloval 90 uslužbencev. Podjetje Putnik Slovenija (in kasneje Kompas) je vse od začetka petdesetih let tesno sodelovalo z izseljensko matico in pripravljalo izlete za izseljence po Sloveniji (primer oglasa je predstavljen na sliki 12.1) in sosednjih jugoslovanskih republikah. Izseljencem so bili koncem petdesetih let na voljo večdnevni izleti po Sloveniji in Jugoslaviji, prijave nanje pa je poleg Putnika sprejemala tudi izseljenska matica (Koderman, 2015, str. 110–111).

Po poročanju glasila za izseljence *Rodna gruda* je največ izseljencev na obisk »stare domovine« prihajalo iz Nemčije, Francije, Nizozemske ter ZDA (»Tudi iz Francije, Holandije in Westfalije so prišli«, 1954, str. 123), med letoma 1955 in 1960 pa se med izvornimi državami individualnih izseljenskih obiskovalcev prvič omenjajo Belgija, Kanada, Argentina in tudi Avstralija (»Pozdravljeni na domačih tleh«, 1955, str. 129; »V naročju domovine«, 1955, str. 185; Brejc, 1960, str. 201). Izseljenci, ki so na obisk prihajali iz prekomorskih držav, so v tem obdobju v Evropo pogosto potovali z ladjo in se izkrcali v Trstu ali Genovi, nato pa pot nadaljevali z vlakom ali avtobusom do Ljubljane (»Rojaki so med nami«, 1954, str. 99–100). O znatnem številu ameriških Slovencev na obisku v Sloveniji priča tudi podatek, da so le-ti julija leta 1956 želeli proslaviti ameriški državni praznik – četrtri julij –, zato so v sodelovanju z matico na omenjeni dan pripravili praznovanje v Kamniški Bistrici. Prireditev, ki so jo v naslednjih letih namenili širši izseljenski javnosti, je postala tradicionalna in poznana pod imenom Izseljenski piknik (Stokel, 1956, str. 185; Rogelj, 2001, str. 48).

Obiski slovenskih izseljencev iz ZDA in drugih prekomorskih dr-

Slika 12.1 Oglasno sporočilo podjetja Putnik Slovenija vabi slovenske izseljence na krožno potovanje, imenovano »Po naši lepi svobodni domovini« (»Putnik Slovenija«, 1956)

žav so se ob koncu petdesetih in v šestdesetih letih 20. stoletja krepili tudi zaradi razvoja in širše dostopnosti letalskih poletov. Konec decembra leta 1963 je bilo odprto letališče Brnik, ki je v naslednjem letu s povezavami z Beogradom, Dubrovnikom in Londonom spremenilo in precej skrajšalo dotedanje potovalne poti. V sredini šestdesetih let so se z rahljanjem političnega sistema podjetju Kompas pridružili tudi drugi organizatorji potovanj po Sloveniji, ki so svoje usluge med drugim ponujali tudi izseljencem na obisku v domovini. Med njimi so bila podjetja Transturist iz Škofje Loke (kasnejši Alpe-tour), SAP Ljubljana, Turistično transportni biro (Združeno železniško transportno podjetje Ljubljana, ki je bilo predhodnik družbe Slovenske Železnice), Viator Ljubljana, kasneje, v osemdesetih letih, pa tudi podjetje Emona Globtour (pozneje preimenovano v Globtour) ter več gostinskih in hotelskih podjetij. Vzporedno s porastom števila turističnih in potovalnih podjetij se je vztrajno povečevalo tudi število izseljenskih turistov z vsega sveta (Koderman, 2015, str. 112–113).

Ponudba izletov v obdobju petdesetih in šestdesetih let je bila pogosto tudi politično oz. ideološko obarvana. Mnogi so poleg ogledov

»klasičnih« turističnih krajev vključevali obisk Kumrovca (»Pet dni z avtobusom po Sloveniji«, 1958, str. 102; »Izleti po Sloveniji«, 1966), občasno pa tudi ogled nekatere novoodprtih tovarn oz. obratov ter kulturnih ali izobraževalnih objektov. To je razvidno iz itinerarjev turističnih izletov, pa tudi iz poročil *Rodne grude*, nastalih po skupnih izletih (Brejc, 1960, str. 201):

Vedro razpoloženi so mnogi, bodisi na skupnih izletih, posamezno ali z lastnimi vozili, prepotovali skoraj vso Slovenijo, nekateri pa so bili tudi na skupnem izletu po drugih krajih Jugoslavije. Občutili smo, da je najmočnejši vtis napravil na rojake nagli gospodarski napredek naše domače dežele, ki so ga videli na lastne oči. Občudovanju lepote domačih krajev so se pridružili še gospodarski uspehi, ki so jih dosegli naši delovni ljudje po osvoboditvi, zlasti v zadnjih desetih letih, odkar se z delavskimi sveti na čelu sami upravljajo in vodijo svoja podjetja. Gradi se, so poudarjali rojaki, povsod, kamor prideš, same nove gradnje, nove moderne tovarne, stanovanjska poslopja, šole, ceste, ugotavljali so razvoj sodobne tehnike v industriji in kmetijstvu, nagli razvoj motorizacije na naših cestah itd. itd.

V šestdesetih letih, ko je izseljencem programe izletov po Sloveniji pričelo ponujati več turističnih podjetij, je razvidna tudi njihova geografska diferenciacija in občasno poudarjanje etnoloških elementov, med katerimi izstopajo gastronomske posebnosti. Med prvimi je v letu 1966 tovrstne izlete, tematsko razdeljene po slovenskih pokrajinah, izseljenskim turistom pričelo ponujati podjetje Transturist iz Škofje Loke (»Izleti po Sloveniji«, 1966). Slednje je izlete organiziralo v sodelovanju z Izseljensko matico in njihovo izvedbo deloma prilagodilo terminu Izseljenskega piknika, ki je v tistem obdobju prav tako več let potekal v Škofji Loki.

V *Rodni grudi* najdemo v letu 1970 omembo prvih organiziranih skupin slovenskih izseljencev iz Avstralije (»Naši Avstralci«, 1970, str. 7) in Argentine (»Doma – z vseh vetrov«, 1970, str. 3), iz katere naj bi, podobno kot v primeru Avstralije, do tedaj izseljenci potovali le v manjših skupinah oz. posamezno. Kot še poroča uredništvo, je skupina izseljencev iz Argentine Slovenijo ponovno obiskala v maju leta 1971, pri tem pa so z ladjo *Enrico* potovali do italijanske Genove, nato pa pot nadaljevali z avtobusom (»Tudi letos skupinski obisk rojakov iz Argentine«, 1971, str. 15). V letu 1972 je matica zabeležila prihod

5.393 izseljencev iz ZDA, ki so v Slovenijo pripotovali s čarterskimi poleti, poleg njih pa naj bi v tem letu prišlo še 540 izseljencev iz Kanade, 50 iz Avstralije in 80 iz Nizozemske (Rogelj, 2001, str. 29).

Osemdeseta leta 20. stoletja so bila za turizem v Jugoslaviji rekordna, saj je beležil največje število prihodov tujih in domačih turistov do tedaj. V tem obdobju lahko iz pregleda publikacij Slovenske izseljenske matice razberemo tudi precejšnje število obiskov izseljencev, med katerimi pa je bilo opazno tudi občasno povečanje zanimanja za genealoško raziskovanje v Sloveniji. O tem pričajo članki organizacije Slovenian Genealogy Society iz mesta Lafayette v zvezni državi Indiana v ZDA, objavljeni v *Rodni grudi*, ki so bralce informirali o arhivskih virih za iskanje podatkov o prednikih (»Slovenian Genealogy Society«, 1987, str. 1; »Genealogical Column«, 1987, str. 1). Društvo je kasneje vzpostavilo tudi sodelovanje s Slovenskim rodoslovnim društvom, s katerim sta posameznikom skušala predstaviti metode in možnosti »iskanja korenin« (»Izseljenci iščejo korenine«, 1999, str. 9).

Ponudba turističnih potovanj in izletov za izseljence v samostojni Sloveniji

Osamosvojitve Slovenije leta 1991 in negotove politične razmere so skoraj v celoti ustavile turistične tokove tujih obiskovalcev v državo. Število teh se je v enaki meri kot pred razglasitvijo neodvisnosti postopoma obnovilo šele konec devetdesetih let, k čemur so deloma prispevali tudi spopadi v nekdanjih jugoslovanskih republikah, ki so se stopnjevali v večletno vojno. Omenjeni dogodki so pomembno vplivali tudi na obiske slovenskih izseljencev v Sloveniji. Vojna na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini v letih 1992 in 1993 je vplivala zlasti na manjši obisk izseljencev iz ZDA, o čemer je poročala tudi revija *Rodna gruda* (Cimerman, 1992, str. 12; Prešeren 1992, str. 1). Agencija Kollander je bila zaradi pomanjkanja prijav poleti leta 1993 prisiljena odpovedati predvidene čarterske lete iz Clevelanda v Ljubljano, maloštevilne goste pa je preusmerila na letališče v Münchnu oz. Frankfurtu, kjer so potovanje po Evropi in Sloveniji nadaljevali v organizaciji slovenskih agencij. Kljub upadu števila izseljencev iz ZDA pa so v istem obdobju zabeležili obisk večjih skupin iz Argentine in Avstralije, med katerimi so bili tudi posamezniki, ki so Slovenijo zaradi političnih razlogov obiskali prvič po odselitvi (Repanšek, 1993, str. 22; »Skupine izseljencev na obisku«, 1993, str. 4; Šrekl, 1993, str. 16).

Obdobje devetdesetih let je bilo zaznamovano tudi s prvimi po-

skusi celostnega preučevanja turističnih obiskov izseljencev v Sloveniji. Tovrstne turistične dejavnosti so takrat označevali s pojmom »etnični turizem« (Cimerman, 1996, str. 19; Cimerman, 1998, str. 40), za njegov nadaljnji razvoj pa so predvidevali pripravo celovitejših turističnih ponudb in storitev, namenjenih izseljencem in njihovim potomcem. Koncept turističnih programov so zasnovali sodelavci Univerze v Ljubljani, med katerimi je bil tudi etnolog Janez Bogataj, sicer predsednik Slovenske izseljenske matice med letoma 1994 in 1999 (Rogelj, 2001, str. 44).

V zadnjih dveh desetletjih kljub velikem številu turističnih podjetij redko zasledimo ponudbe, ki bi bile namenjene izključno izseljencem in bi jih izvajale le agencije v Sloveniji. Te pri pripravi in izvedbi praviloma sodelujejo s turističnimi podjetji, ki delujejo v državah, v katerih se nahaja večje število slovenskih izseljencev oz. njihovih potomcev. Eden glavnih izvajalcev tovrstnih izletov, ki ga izpostavljamo zaradi tovrstnih dolgoletnih izkušenj in pestrih tematskih področij izletov, je podjetje Kompas Holidays, d. d., ki je ob 20. obletnici samostojnosti Republike Slovenije v sodelovanju s Slovensko turistično organizacijo pripravilo programe izletov, namenjenih izseljencem, pod skupnim naslovom 2011 – Homecoming Slovenija. Med izleti so izstopali tako splošni, med katerimi lahko omenimo sedemdnevno potovanje Lepote Slovenije, kot tudi tematski, denimo sedemdnevni izlet Kranjska klobasa & polka (naslovnica programa je prikazana v sliki 12.2) in enajstdnevna Kulinarična tura po Sloveniji.

Sklep

Z opredelitvijo koncepta *turizma iskanja korenin* smo poskušali prispevati k boljšemu razumevanju večplastnosti in kompleksnosti pojava, s katerim označujemo obiske izseljencev in njihovih potomcev v nekdanji domovini. S pomočjo časopisov, ki so poročali o izseljenski problematiki, smo prikazali tudi začetke organiziranega obiskovanja slovenskih izseljencev ter razvoj turistične ponudbe na našem območju, ki je bila oblikovana za to specifično populacijo.

Iz pregleda ponudbe in itinerarijev je razvidno, da med osrednjimi motivi za obisk v nekdanji domovini izstopa želja po spoznavanju z narodnostno dediščino, še emocionalno intenzivnejši pa je motiv obiskovanja širšega sorodstva v primeru, da ima posameznik z nji mi še ohranjene stike ali da jih želi navezati. Tako lahko izpostavi-

Slika 12.2 Del turističnega programa Kranjska klobasa & polka, ki ga je za izseljence ob 20. obletnici samostojnosti Republike Slovenije v sodelovanju s Slovensko turistično organizacijo pripravilo podjetje Kompas Holidays, d. d. (Kompas Holidays, 2011)

mo še nekatere značilnosti tovrstnih obiskov, ki imajo lahko ugodne učinke na gospodarstvo posamezne države: (1) potreba po obisku ni zgolj enkratna kot v primeru obiska nekaterih turističnih destinacij, temveč se po preteku določene časovne dobe ponovno vzpostavi; (2) tovrstni obiski so zaradi specifičnih in emocionalno intenzivnih motivov do neke mere neobčutljivi na nacionalna in/ali globalna ekonomska nihanja; (3) poleg tega lahko omenjena zvrst turizma prinaša pomembne prihodke na lokalnem in nacionalnem nivoju, ki se ob nadpovprečno dolgi dobi bivanja odražajo zlasti v multiplikativnih učinkih (Koderman, 2015, str. 145–146).

Ob tem velja spomniti še na eno dejstvo, ki ne velja zgolj za Slovenijo, temveč tudi za številne druge države, ki imajo obsežne izseljenske skupnosti in ki turizmu iskanja korenin do nedavnega niso namenjale posebne pozornosti. Glede na to, da so tovrstni izseljenški turisti že bolj ali manj številčno prisotni v teh državah in da se v preteklosti v ta segment turistične dejavnosti ni vlagalo namenskih finančnih sredstev, bi lahko dolgoročnejše financiranje in učinkovite promocijske akcije med relevantnimi populacijami prinesli zavidljivi-

ve učinke na številnih področjih. To potrjujejo tudi primeri dobrih praks iz držav, ki so znale primerneje ovrednotiti družinsko ter narodnostno oz. etnično dediščino.

Literatura

- Badone, E., in Roseman, S. R. (2004). Approaches to the anthropology of pilgrimage and tourism. V E. Badone in S. R. Roseman (ur.), *Intersecting journeys: The anthropology of pilgrimage and tourism* (str. 1–23). University of Illinois Press.
- Basu, P. (2004). Route metaphors of 'roots-tourism' in the Scottish Highland diaspora. V S. Coleman in J. Eade (ur.), *Reframing pilgrimage: Cultures in motion* (str. 150–190). Routledge.
- Brejc, T. (1960). Vtisi. *Rodna gruda* 7(9), 201.
- Cimerman, I. (1992). Čas povratka ameriških turistov v Slovenijo. *Rodna Gruda*, 39(6), 12.
- Cimerman, I. (1996). Etnični turizem in Slovenci. *Rodna gruda*, 43(8–9), 19.
- Cimerman, I. (1998). Prispevek k »etničnemu turizmu«. *Rodna gruda*, 45(8–9), 40.
- Clarke, K. M. (2006). Mapping transnationality: Roots tourism and the institutionalization of ethnic heritage. V K. M. Clarke in D. A. Thomas (ur.), *Globalization and race: Transformations in the cultural production of blackness* (str. 133–153). Duke University Press.
- Coles, T., in Timothy, D. J. (2004). 'My field is the world': Conceptualizing diasporas, travel and tourism. V T. Coles in D. J. Timothy (ur.), *Tourism, diasporas and space* (str. 1–29). Routledge.
- Doma – z vseh vetrov. (1970). *Rodna gruda*, 17(7–8), 3.
- Drnovšek, M. (2012). *Slovenski izseljenci in Zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. ZRC SAZU.
- Friš, D. (1996). Naši izseljenci na obisku v »stari domovini« (1836–1941). V F. Rozman in Lazarevič (ur.), *Razvoj turizma v Sloveniji: 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled*, 26.–28. 9. 1996 (str. 165–176). Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Garraway, J. (2006, 12. september). *Untapped potential in 'Roots Tourism.'* Panama Guide. <http://www.panama-guide.com/article.php/20060912200451663>
- Genealogical Column. (1987). *Rodna gruda*, 34(11), 1.
- Haley, A. (1978). *Korenine: saga o ameriški rodovini*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Izleti po Sloveniji. (1966). *Rodna gruda*, 13(2), [ovitek].
- Izseljenci iščejo korenine. (1999). *Rodna gruda*, 46(7), 9.
- Jafari, J. (ur.). (2003). *Encyclopedia of tourism*. Routledge.
- Kavrečič, P., in Koderman, M. (2014). Slovenski izseljenci in turistični

- obisk Dravske banovine s posebnim poudarkom na poročanju Izseljeniškega vestnika. *Annales: Series historia et sociologia*, 24(1), 77–94.
- King, B. (1994). What is ethnic tourism: An Australian perspective. *Tourism Management*, 15(3), 173–176.
- Koderman, M. (2012). Selected characteristics of roots tourism in Slovenia. *Tourism*, 60(4), 385–396.
- Koderman, M. (2015). *Nazaj v domači kraj: Prostorske in turistične razsežnosti obiskovanja Slovenije s strani izseljencev in njihovih potomcev iz Avstralije*. Annales.
- Koderman, M., in Mihelič Pulsipher, L. (2012). Social and spatial aspects of root tourism in Slovenia. *Dve domovini*, 35, 163–176.
- Kompas Holidays. (2011). *Kranjska klobasa & polka* [brošura].
- Naši delavci iz Francije v domovini. (1929, 18. avgust). *Slovenec, političen list za slovenski narod*, 7.
- Naši Avstralci. (1970). *Rodna gruda*, 17(6), 7.
- Otroci naših vestfalskih rojakov. (1928, 9. september). *Slovenec, političen list za slovenski narod*, 4.
- Pet dni z avtobusom po Sloveniji. (1958). *Rodna gruda* 5(1), 102.
- Pinho, P. de S. (2008). African-American roots tourism in Brazil. *Latin American Perspectives*, 160(35), 70–86.
- Pozdravljeni! (1930). *Izseljeniški vestnik*, 2.
- Pozdravljeni na domačih tleh. (1955). *Rodna gruda*, 2(6), 129.
- Prešeren, J. (1992). Urednik vam. *Rodna gruda*, 39(8–9), 1.
- Putnik Slovenija. (1956). *Rodna gruda*, 3 (4), [ovitek].
- Repanšek, J. (1993). Iz ZDA ponovno s čarter poleti v Slovenijo. *Rodna gruda*, 40(5), 22.
- Rogelj, J. (2001). Petdeset let Slovenske izseljenske matice. V M. Trebše-Štolfa in M. Klemenčič (ur.), *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice* (str. 15–52). Združenje Slovenska izseljenska matica.
- Rojaki so med nami. (1954). *Rodna gruda*, 1(6), 99–100.
- Rojaki v tujini! (1956). *Rodna gruda*, 3(4), 104.
- Schramm, K. (2004). Coming home to the motherland: Pilgrimage tourism in Ghana. V S. Coleman in J. Eade (ur.), *Reframing pilgrimage: Cultures in motion* (str. 133–149). Routledge.
- Skupine izseljencev na obisku. (1993). *Rodna gruda*, 40(7), 4.
- Slovenian Genealogy Society. (1987). *Rodna gruda*, 34(4), 1.
- Slovenski otroci iz Vestfalije in Porenja v Sloveniji. (1928, 9. avgust). *Slovenec, političen list za slovenski narod*, 4.
- Stokel, K. (1956). Dragi Slovenci iz Amerike in Slovenije. *Rodna gruda*, 3(8), 185.
- Šrekl, T. (1993). Skupinsko potovanje članov SNPJ v Slovenijo. *Rodna gruda*, 40(8), 16.

- Timothy, D. J. (2008). Genealogical mobility: Tourism and the Search for a Personal Past. V D. J. Timothy in J. K. Guelke (ur.), *Geography and genealogy: Locating personal pasts* (str. 115–135). Ashgate.
- Timothy, D. J., in Boyd, S. W. (2003). *Heritage tourism*. Pearson Education.
- Timothy, D. J., in Guelke, J. K. (2008). Locating personal pasts: An introduction. V D. J. Timothy in J. K. Guelke (ur.), *Geography and genealogy: Locating personal pasts* (str. 1–20). Ashgate.
- Timothy, D. J., in Teye, V. B. (2004). American children of the African diaspora: Journeys to the motherland. V T. Coles in D. J. Timothy (ur.), *Tourism, diasporas and space* (str. 111–123). Routledge.
- World Tourism Organization. (2001). *Thesaurus on tourism and leisure activities: A structured list of descriptors for indexing and retrieving information on tourism and leisure activities*.
- Zahvala vestfalskih Slovencev. (1927, 16. september). *Slovenec, političen list za slovenski narod*, 3.
- Tudi iz Francije, Holandije in Westfalije so prišli. (1954). *Rodna gruda*, 1(5), 123.
- Tudi letos skupinski obisk rojakov iz Argentine. (1971). *Rodna gruda*, 18(3), 15.
- V naročju domovine. (1955). *Rodna gruda*, 2(8), 185.
- Zelinsky, W. (2001). *The enigma of ethnicity: Another American dilemma*. University of Iowa Press.
- Združene države severne Amerike, Slovenski turistovski klub. (1932, marec). *Izseljeniški vestnik*, 6.